

BOGLÁR LAJOS

1929-2004

„...HOGY NE LEGYÜNK CSONT A KUTYA SZÁJÁBAN”

2004. szeptember 23-án 75. életévében elhunyt Boglár Lajos az ELTE Kulturális Antropológia Tanszékének alapítója, címzetes egyetemi tanára, a braziliai indiánok életének egyik legjobb ismerője, több könyv és számos film szerzője.

Halála előtt adott adott rádióinterjújában hosszasan beszélt a botocud indiánokról, akiknek a bizalmát egy véletlen segítségével nyerte el. Észrevette, hogy az egyik gyöngyfűző asszony alig lát és odadta neki tartalék olvasószemüvegét. A csoda és a szokatlan jótékonyság hírére kérte meg őt az alább említett Marcus Brasil Simas, hogy elmondása alapján írja meg az ő és az ő sorsán keresztül a botocud törzs történetét. Ennek a portugál nyelven írt könyvének a kiadását szerette volna még megérni, sőt, hogy azt maga vihesse el a botocudok és a törzset egykor tizedelő fehér telepések közé, hogy minden család őrizze elődeik sorsát és tetteit. Erre a találkozásra nem kerülhetett sor és most tanítványainak erős összefogására van szükség, hogy a könyv megszülessen és eljusson rendeltetési helyére. Boglár Lajos mindig azt vallotta és tanította, hogy a terepmunkán készült művekkel vissza kell térni azokhoz, akikről szól, mert csak az ő elfogadásuk révén válik hitelessé.

Egyetlen személyes beszélgetésünk során is szóba hozta az európai telepések dél-amerikai rémtetteit a huszadik század elején. A legmegrendítőbb számomra, hogy milyen tartósan fennmaradt a múlt században az a különös képesség? hajlam? vagy éppen képességihiány?, hogy egy ember a másik, tőle különböző embert mély meggyőződéssel vélje *nemembernek*, akit minden lekifurdalás nélkül, akár érdekből, akár gyönyörből vagy szenvedélyből meg lehet fosztani az életétől. A német telepések – vészjósló előjeleként későbbi hajlandóságuknak ugyanerre a magatartásra –, különös előszeretettel gyűjtötték az indiánok trófeáit, hogy vendégeik előtt büszkélkedhessenek velük. Erről a korról ad képet Boglár Lajos kézírata, amelynek alábbi részleteit egy tanítványa fordította magyarra és látta el magyarázó kommentárokkal. (G.J.)

Luiz Boglár – Marcus Brasil Simas
„... NÃO DEVERIA SER OSSO NA BOCA DOS
CACHORROS”
részletek

Minden 1998-ban kezdődött egy Santa Catarina-i (*Brazília egyik déli állama – ford.*) vidéki tartózkodás alatt. A XIX. században emigrált magyar leszármazottak között végeztem antropológiai kutatást. Idős embereket interjúoltam meg és átkutattam Jaragua do Sul kitűnő levéltárait. Megpróbáltam világosabbá tenni néhány szempontból a telepések etnohistóriáját. A kutatás közben rengeteg olyan nyomra bukkantam, amelyek az indiánok, különösen a xokleng (botocudo) indiánok, akik e terület őslakói, és a telepések összeütközéseire utaltak. Korabeli újságokban és különböző könyvekben az indiánok véres támadásai során elhunyt személyek listájával találkoztam. Interjúkat készítettem a magyarokon kívül német, olasz telepésekkel is, mindannyian szörnyű történeteket meséltek a botocudok támadásairól. ...

A Jaragua do Sul-i Emílio da Silva múzeum igazgatónőjének segítségével sikerült ellátogatnom Carla Pizetti tanárnőhöz, a Duque de Caxiasról elnevezett indiánrezervátum iskolájába. A tanárom, akit már jól ismertek a rezervátum lakói és „jó barátja” a nőknek, megkönnyítette a munkánkat, hiszen úgy mutatott be minket, mint az indiánok „nagy barátait”. ... Miközben a nőekkel beszélgettünk a kézműves munkáikról és néhány interjút készítettünk, Ndili és férje megkértek, hogy kövessem őket: „A kunyhó mögött, akarunk valamit mutatni az úrnak.” Ndili asszony és férje, Marcus Brasil Simas egy újságot nyomott a kezembe, és megkértek, hogy olvassam el a szöveget és nézzem meg a fényképeket. A *Jornal de Santa Catarina* című újság 1996. augusztus 25-26-i számának néhány oldaláról volt szó. Az előlapon egy képet lehetett látni a következő felirattal: „A herceg örökösei: Marcus és Geraldo keveset tudnak dédapjukról, Duque de Caxiasról (*Caxias hercege II. Pedro brazil császár hadsereg főparancsnoka volt. Az ő nevéhez fűződik Brazília jelentős területének pacifikációja, azaz az őslakossággal való békés együttélés kialakítása – ford.*), aki Brazília történelmének jelentős személyisége.

(*Ez indította Boglár professzor urat arra, hogy könyvet írjon Marcus segítségével a botocudo indiánok pacifikációjáról. Könyvében felhasználta a félvér indián leveleit, a telepések visszaemlékezéseit és az erre az időszakra vonatkozó, irattárakban fellelhető anyagokat. Marcus az ő segítségét kéri a rezervátumban élők érdekében és hogy visszakapják nagyapja hagyatékából azt, ami jog szerint megilleti őket.*

Az 1800-as évek közepétől folyamatosan érkeznek európai telepések a dél-amerikai kontinensre. Vonzó számukra a hatalmas földterület, amellyel az ügyműkök csábítják őket. Az itt élő őslakosság jogairól senki sem beszél. Természetesnek veszik, hogy a „vadakat” elűzzék vagy fizikailag megsemmisítsék. Még a XX. század elején is állandóak voltak az összecsapások az indiánok és a telepések között Brazília déli államaiban. Ez derül ki a szerző Ademir Henn-nel, az egyik telepés leszármazottjával készített interjújából. – ford.)

Anyósom mesélte, hogy az utolsó indián támadás 1910. május 10-én történt. Kissé feljebb, a Ribeiro Rodrigueznél az indiánok rájuk törtek. Éppen keresztelői ebédnél ültek, amikor hallották, hogy valaki kavicsokat dobál a házukra. Azt hitték, hogy gyerekek szórakoznak és a dolog akkor annyiban maradt. Délután, amikor a kávéhoz készülődtek, hirtelen indiánok rontottak be a házba és el akarták fogni őket. Mindenki menekült és a nagy izgalomban ott felejtették az alig kéthetes csecsemőt a bölcsőben. Az egyik felnőtt, Francisco Pinter visszaszaladt a házba a gyerekért. Az indiánok rárohantak a belépő férfira, de Francisco felkapta az asztalon lévő kancsót a forró kávéval és támadói közé vágta. A kavarodásban felkapta a gyereket és elmenekült. Az indiánok mindent feldúltak. Az ágyneműt szétvagták és a tollat hátrahagyva vitték magukkal a kockás textilanyagot. Elvittek egy puskát és egy borjút. Az állatot ott helyben levágták és elfogyasztották. Mást mindent otthagytak és elmentek. A családtagok később felkeresték a bugreirokat (indián vadászok) és fegyvereket is vásároltak. Utána már megszűntek a támadások, az indiánok soha többé nem jöttek.

(*A XIX. század végére Brazília középső részének pacifikációja befejeződött. Itt a gyér őslakosság asszimilálódott vagy elpusztult. A kontinens déli részén Argentína és Uruguay területét már elfoglalták az európai telepések. Az újabb telepés*

hullám a mai Santa Catarina állam Atlanti-Óceáni partjaihoz érkezett és indult nyugatra a földrész belseje felé. Az őslakosság mind szűkebb helyre szorult, vadászterületeiket elfoglalták, a területükön elkezdődött a földművelés. Az új kultúra számukra idegen és érthetetlen volt, a szokásjogaiktól, művelési módjuktól lényegesen eltért. A tulajdonról egészen más fogalmaik voltak, mint az európaiaknak. Törvényszerűen bekövetkezett, hogy az ellentétek gyakori összecsapásokká fajultak. Az indiánok nem értették, hogy az állatok elköltése, a tárgyak eltulajdonítása miért bűn, hiszen az értékrendjük szerint a természetes igényeiket szolgáló cselekedet elfogadható. A megtorlások bennük is ugyanezt a reakciót váltották ki: kegyetlenekké váltak és bosszút álltak a sérelmeikért. Az erőviszonyok azonban egyoldalúak voltak, és nekik nem volt esélyük a győzelemre. „Hadjáratok” indultak ellenük, melynek várható következménye az indiánok teljes megsemmisülése volt. Brazíliában is voltak azonban olyan emberek, akik vállalták, hogy békét teremtenek a fehérek és az indiánok között. Vállalták, hogy megtanítják őket a földművelésre, a kézművességre, ezáltal esélyt teremtve a beilleszkedésükre. Ezek közé tartozott Marcus dédapja, Caxias hercege és a nagyapja, Eduardo de Lima e Silva Hoerhan is. – ford.)

Az anyám mesélte, hogy Martins, a bugreiro sok indiánt ölt meg. Az indiánok csak akkor jöttek ki az erdőből, amikor éhesek voltak. Az indiánvadászok mindegyiküket el akarták pusztítani. A botocudoknak az volt az egyetlen szerencsésük, hogy szét-szórva éltek egész Santa Catarina állam területén. Ha együtt táboroztak volna, mindegyikük sorsa a pusztulás. Egy-egy helyen csak addig maradtak, amíg volt elég halász- vagy vadászszákmány. Amikor a területen elfogyott a hal és a vad, tovább vándoroltak. A telepesek teheneit azért ölték le, mert éheztek, számukra a magántulajdon ismeretlen fogalom volt. Martins és a társai megölték a férfiakat, díjat kaptak minden indiánért. Néha elvitték magukkal a nőket és a gyerekeket. Martins minden indiánt megölt, akivel csak találkozott, bizonyítékként elvitték a megölt indián két ujját vagy fülét. Ezt mutatták be a kormány

megbízottainak a jutalomért. Marcus felesége, Ndili hozzáteszi: A kormány kérte őket arra, hogy öljk meg az indiánokat, mert sok helyen tönkretették a telepesek földjeit. A kormány ezért fizetett a nekik. A telepesek és az indiánok között a békét Eduardo de Lima e Silva Hoerhan hozta meg, aki az Indiánvédelmi Szolgálatnak dolgozott. Elűzte a bugreirokat és letelepítette az indiánokat egy rezervátumban, ahol megtanította őket a földművelésre és különböző mesterségekre. Hoerhan apja a német származású Miguel Hoerhan, anyja pedig Caxias herceg leánya, Carolina volt. Eduardo Hoerhan 1914-ben érkezett Ibiramába, hogy megbékítse a botocudo indiánokat. Több évtizeden keresztül vezette az indián állomás munkáját.

(Marcus a későbbiekről a következőket mesélte.) Amikor a nagyapám megbékítette az indiánokat, kapott egy kis pénzt a munkájáért jutalmul a kormánytól, amit ő az indiánokra költött. A kormány részéről megkérdezték, mit szeretne a fizetésen túl? Szeretne kis földet? Ő igennel válaszolt. ... Aláírt egy szerződést a kormánnyal, hogy halála után minden a családjára száll. ... Fazekas műhelyt, cukornád-feldolgozó üzemet, malmot, bab- és kukoricaültetvényt, tehenészetet létesített, mindezeket az indiánok érdekében. ... Eduardo semmit nem tartott meg magának és nem is adott el semmit azért, hogy gazdag legyen, inkább mindenét szétosztotta.

(Hoerhan munkája a halála után semmivé vált. Az indiánok föld és megélhetés nélkül maradtak. A rezervátum területe, ahol élnek, nem az ő tulajdonuk. Megtűrt személyeknek érzik magukat, holott álláspontjuk szerint ezt Hoerhan rájuk hagyta, mint a saját tulajdonát. Még fájóbb mindez Marcusnak. Ő vér szerint is leszármazottja, ezért jogot formál az örökség egy kicsi részére. – ford.)

Luiz Úr! Kellene tenni valamit az életemért, dolgozzunk együtt! Úgy gondolom, egy költő leszármazottja ne legyen csont egy kutya szájában. A világ urainak segíteniük kellene, hogy megmutathassam, közöm van Caxias hercege és Eduardo családjához.

Paulics Petra

MAKK ISTVÁN

1937 – 2004

Makk István segítette megvalósuláshoz Wagner Nándor szoboregységét, a tabánban felállított *Filozófusok kertjét*. Ő számolt be az élete legtermékenyebb éveit Japánban töltött Wagner Nándor munkásságáról (*Országépítő* 2001/4) és ő állította össze a szobrász alkotásait és gondolatait bemutató melléklet anyagát (2002/2). Saját munkáiról nagyon szerényen hallgatott, csak akkor mutatta meg a terveit, amikor idén februárban felkért arra, hogy tervezett kiállítását nyissam meg. Elvitt az óbudai, Ürömi úti iskolához, amelynek kibővítését tervezte megőrizve, tovább folytatva és korszerűvé alakítva a régi épületet. A körbeépített, hangulatos udvarral létrehozott egy olyan, összejövetelekre, koncertekre, előadásokra alkalmas teret, amely hosszú távon fogja szolgálni nemcsak az iskola tanulóit, hanem a környék lakóit is. Aztán autón elvitt a Békés megyei Csorvársra, hogy megmutassa ottani iskoláját, amely könyvtár, kávézó, kiállítóterem egyszerre. Nagyszerű kulturális együttes, az iskola életével összeköti mindazt, ami kulturális értéként létrejön a községben, nem elzárja, hanem megnyitja a helyiek előtt az

iskola mindennapi életét is. Ahogy rendkívüli alaposággal, figyelemmel tervezte meg az épület minden részletét, ugyanúgy tervezte meg üzemeltetésének koncepcióját, hogy a szűkös lehetőségek között a használatban a legtöbbet lehessen kihozni a beruházásból a közösség javára. Utunkon kellett tapasz-

